

4. Překladovost

Česká kultura vrcholného obrození byla budována v první řadě jako jazykově česká kultura. Z toho hlediska je přirozené, že v ní byly nejrychleji vytvářeny a dotvářeny právě ty oblasti, které přímo souvisí s jazykem. V té době se pro ně ustaluje společné označení „slovesnost“, písemnictví v nejširším slova smyslu, zahrnující vedle literatury vlastní, umělecké, veškerou kulturní aktivitu zprostředkovanou jazykem a fixovanou písmem. Nejtěsnější spojení pojmu národnosti s jazykem, vyjádřené lakonickým Jungmannovým „V jazyku naše národnost“ (JUNGMANN 1846: 25), nutně položilo krajní důraz na jazykovou stránku textů. Užití českého jazyka jako jazyka intrakulturní komunikace bylo příznakové a po dlouhá léta bylo jako příznakové přijímáno i samými vedoucími představiteli české vlastenecké společnosti. Jazyková stránka textu nutně vystupovala do popředí před jeho stránkou věcnou, česká kultura byla tak přirozeně budována včleňováním jinojazyčných psaných projevů a jejich překladem. Jazyková podoba textu byla považována za skutečnost natolik rozhodující, že také dostatečně opravňovala u skutečných překladů a adaptací k označení autorství české obměny jménem překladatele a k odsunutí jména původního autora do pozadí anebo k jeho úplnému pominutí. Z oblasti vědeckých prací lze uvést jako příklad třeba Markův převod a úpravu Kiesewetterovy *Logiky* (KISEWETTER 1820), který přes svou těsnou závislost na předloze vyšel v prvním vydání naprosto bez udání autorova jména, nebo *Dušesloví zkušební* F. Hýny z roku 1844 aj. Na jedné straně je to jistě důsledek přežívání klasicistní teorie překladu (LEVÝ 1957: 65–70), která nijak nezdůrazňovala autenticitu osobnosti a její jedinečné výpovědi, a tedy ani neporušitelnost osobního autorství. Podstatné a typické však je právě to, že fakt původnosti v oblasti jazykové zcela nebo z větší části zastiňoval původnost v mnohem širším smyslu, která by zahrnovala i obsahově tematické složky díla. Naopak zase uvedení jména autora se u celé řady textů nevázalo tolik na povědomí o překladatelské etice, jak jí rozumíme dnes, ale splňovalo často důležitou úlohu při významové výstavbě českého textu jako odkaz k hodnotám vázaným na původní dílo, který pak dále mohl být různě využit.

Zdá se, že velmi dobře lze doložit a vysvětlit celou tuto problematiku na překladech odborných.¹⁵ Před lety se objevilo vydání Jungmannem přeložených textů (JUNGMANN 1958), které zahrnovalo i oddíl Překlady naukových prací, statě z F. L. Jahna (Pochoutka z knihy o německém národství – JAHN 1817), J. Kossakowského (Výtah z řeči – KOSSAKOWSKI 1804: 11–45), L. Górnického (O českém jazyku – GÓRNICKI 1950: 45–51), J. G. Herdera (O Slovanech – HERDER 1784: 22–24), B. Kopitara (O slovanských nářečích a prostředcích jim se naučit – KOPITAR 1857: 61–70). Edice Jungmannových překladů zcela přirozeně kladla důraz – v souladu s potřebami řady České překlady – zejména na otázky překladů uměleckých děl. Nicméně to, že zmíněná pětice „naukových prací“ zůstala neokomentována – zatímco ostatní překlady byly opatřeny důkladnými průvodními studii – , nebylo nejšťastnější. V mnoha případech je právě v odborných textech povaha posunů překladů vůči předloze obnaženější, nezatemněna jevy druhotnými, průvodními, takže mnohem výrazněji poukazuje k soudobému společenskému podhoubí, z něhož vyrůstá. Mnohem zřetelněji – právě proto, že se u naukových textů nepředpokládá žádný větší rozestup mezi původním textem a překladem, a tedy ani mezi „subjektem překladatele“ a „subjektem autora“ – jakozto konstrukty textu – vystupuje tu také do popředí dobová úloha poukazu k původnímu autorovi.

Současně se tak poodhaluje paradoxnost dobové komunikační situace, která klade zcela nečekané úkoly překladům z němčiny. Na rozdíl od běžné praxe, kdy se překladatel účastní komunikačního procesu, aby zprostředkoval text originálu příjemcům, jimž není přístupný přímo, nacházíme tu situaci odlišnou. Nelze totiž tehdy předpokládat existenci publika, které by bylo schopno přijímat český odborný text, aniž by bylo schopno přijímat německý originál. Překladatel se vlastně na první pohled účastní komunikačního aktu „zbytečně“, nenavazuje komunikaci mezi autorem a příjemcem, ale naopak do ní aktivně (a z hlediska autorského přímo rušivě) zasahuje, nerozšiřuje okruh možných čtenářů díla, ale naopak jeho převedením do češtiny jako by jej symbolicky dokonce zužoval na omezený počet zasvěcených. Zcela „protismyslně“ se dokonce právě

15) Následující analýza Jungmannových odborných překladů vychází z práce podniknuté s A. Macurovou (srov. MACUROVÁ – MACURA 1974: 155–169; MACUROVÁ 1983). Tato kapitola má tak – sáhneme-li k pojmosloví v ní použitému – sama o sobě dosti složitou „subjektivou problematiku“.

překlad stává cizím textem vůči textu, který zprostředkuje a který je reálným účastníkem komunikace obecně srozumitelnější. Pro obrozenské překladové texty všeho druhu je příznačná možnost vysvětlit případná temná místa překladu opisem: „Rodiny (den narození monarchie“ (JUNGMANN 1958: 415), „Obec bez národství jest hvížd (prázdný ořech)“ (TAMTÉŽ), „Rozehrání neb meze“ (TAMTÉŽ: 433), „znaménce neboli písmě“ (TAMTÉŽ: 434); překladem: „polosloví (participium)“ (TAMTÉŽ: 435), a dokonce i ekvivalentem originálu: „jací běsové jsou Lesníci (Buschmänner)“ (TAMTÉŽ: 416). Tato poslední možnost platí konečně pro veškeré obrozenské prozaické texty (u neprozaických se někdy využívá obdobně poznámkového aparátu), u překladů nicméně svou groteskností napovídá, že úlohou přetlumočení v obrozenské kultuře není otevírat cestu k poznání díla jinojazyčného autora.

Narušení tohoto – v naší současné představě – základního poslání překladu zasahuje také významně do subjektové problematiky textu. Obvykle překlad v co největší míře zachovává onu významovou složku textu originálu, kterou označujeme jako subjekt autora, tj. v textu představený subjekt, od kterého vychází podání. Nejsou většinou proměňovány časové a prostorové souřadnice „pozice“ autora (jeho situování v čase a prostoru) a není také proměňován vztah subjektu a představeného světa, způsob, jakým mluví svět kolem sebe hodnotí a hierarchizuje. Subjekt překladatele je v takovém „normálním“ případě jakýmsi tichým zprostředkovatelem subjektu autorského, svou vlastní perspektivu nevytváří. Od textu původního se text překladu pak ideálně odlišuje pouze v té míře, která je dána zejména odlišným jazykovým materiálem obou textů.

Podíváme-li se na Jungmannovy překlady odborných textů z toho hlediska, je zřejmé, že situace je tu poněkud odlišná. Jungmann jako překladatel vstupuje mezi autora textu a příjemce velmi aktivně, prosazuje v komunikační situaci výrazně svou individualitu, jako nositel soudobé ideologie se zhusta vyslovuje k aktuálním otázkám své doby, hodnotí, formuluje vlastní názory. V důsledku toho se významová konstrukce subjektu překladatele v textu překladu stává příznakovou, subjekt překladatele je – srovnáme-li text originálu s textem překladu – vedle subjektu autorského důležitou a odlišnou složkou významové výstavby překladu. To se projevuje často v proměnách jak časoprostorové lokalizace autorského subjektu, tak jeho pozice názorové: perspektiva subjektu autora je proměňována

a obměňována, mnohdy přímo zastupována perspektivou subjektu překladatele.

Subjekt překladatele nebývá ovšem v Jungmannových překladech odborných textů realizován stejně výrazně. Vedle případů, kdy je obměna perspektivy autorského subjektu prokazatelná až srovnáním textu původního s přeloženým, se objevují i případy, v nichž je přítomnost dvou odlišných perspektiv, překladatelovy a autorské, jednoznačně patrná na samotném textu převodu. Také proto se Jungmannovy odborné překlady dobře hodily pro náš účel ukázat rozbořením několika typů subjektové problematiky textu překladu, proč má obrozenský překlad, o kterém jsme hned na počátku řekli, že hodnotu původnosti obvykle nehledá v originálu, ale v jeho českém ekvivalentu, a tedy ani nepotřebuje odkázat k prvotnímu autorovi, také texty, které nejen původního autora uvádějí jménem, ale dokonce ho přímo uvést potřebují. Ve všech rozebíraných Jungmannových textech se překladovost nezakrývá, ve všech je uvedeno, že jde o překlad a z kterého autora. Subjekt autora originálu se stává – vedle neobvykle zbytnělého subjektu překladatele – vyžadovanou a využívanou složkou přeloženého textu. Leckdy pro nás není tato potřeba na první pohled zcela patrná, naopak, zdá se, že perspektiva subjektu autora mnohdy perspektivě subjektu překladatele a překladatelským záměrům, které se v ní odrážejí, přímo překáží. Text překladu totiž obsahuje v některých případech celou řadu informací, které neobsahoval původní text. V řadě případů jsou doplňovány údaje, které vznikly časovým rozestupem obou textů – subjekt překladatele není pak budován v časových souřadnicích subjektu autora.

Např. Kopitarův text „der noch lebende slavische Anacharsis“ (KOPITAR 1857: 66n.) je přeložen „nedávno zemřelý srbský Anacharsis“ (JUNGMAN 1958: 437). Zásahy patrné v textu překladu jsou však ještě hlubší. Především překlad z Kopitara je rozšířen o velké množství datací Kopitarem uváděných pramenů, původní prameny jsou doplňovány prameny dalšími a desítky údajů jsou upřesňovány, např. „die Russen“ (KOPITAR 1857: 61) – „Rusové a Rusňáci V Halicii a v půlnočnovýchodních Uhřích“ (JUNGMAN 1958: 432); „Die slavische Sprache hat an die dreissig einfache Laute...“ (KOPITAR 1857: 63) – „Slovanský jazyk má 26 až do 30 jednoduchých hlásek“ (JUNGMAN 1958: 434); „...das Alphabet [= kyrilice] [...] ist das einzige vollständige im neuern Europa, das für jeden Laut ein eigenes Schriftzeichen enthält“ (KOPITAR 1857: 63) – „...abeceda [...] jest (mimo valašskou podle ní správnou) jediná ouplná v novější Europě, kteráž pro každou hlásku své zvláštní

znaménce neboli písmě obsahuje“ (JUNGMANN 1958: 434); „Es existieren einige Grammatiken über das altslavische, aber ausser dem, dass sie sehr dürftig sind, sind sie auch altslavisch abgefasst...“ (KOPITAR 1857: 64) – „Šestero gramatik tohoto jazyka stává; všechny jsou buď opis, buď výtah Smotrického (v Vilně 1619), a ty nužné, na způsob starších, řeckých z 14. století, plně hluchých terminologií a neurodných oddělení, nevcházejíce do svatyně samého jazyka, a nadto psané staroslovenským jazykem...“ (JUNGMANN 1958: 435); „ein slavonisch-russisches [Lexikon war] erschienen“ (KOPITAR 1857: 64) – „vydán slovano-ruský [slovník] jakýmsi P. Beryndem“ (JUNGMANN 1958: 435); „Eine Grammatik und Lexikon in Adelungs und Dobrovskýs Geiste ist also noch zu wünschen“ (KOPITAR 1857: 64) – „I ruský akademický slovár aj. obsahují mnoho staroslovanských slovcí; ale gramatika a slovár v duchu Adelungově neb Dobrovského vždy ještě v žádosti zůstává“ (JUNGMANN 1958: 435); „und wieder windisch in den westungarischen Comitaten...“ (KOPITAR 1857: 65) – „a opět vindický v Štyrsku na polednovýchodní straně a v Uhřích západních...“ (JUNGMANN 1958: 435n.); „Die Kroaten [...] haben aber bereits drei brauchbare Lexica...“ (KOPITAR 1857: 65) – „Horvaté [...] mají ale již trojí gramatiku (1783, 1795, 1808) a přitom užitečné slováře...“ (JUNGMANN 1958: 436); „Die protestantischen ungrischen Winden haben eine vortreffliche Übersetzung des Neuen Testaments aus dem griechischen Urtext von Stephan Küzmič 1771“ (KOPITAR 1857: 65) – „Protestanti vindičtí v západních Uhřích mají dobré přeložení Nového zákona z řeckého původního textu od Štěp. Kismiče 1771, ale ani gramatiku, ani slovník“ (JUNGMANN 1958: 436); „ihre drei Mundarten, die ragusanische, bosnische und slavonische...“ (KOPITAR 1857: 65) – „svá méně rozdílná nářečí v Dobrovníku (Ragusa) v Dalmacii, Bosnii a v Slavonii...“ (JUNGMANN 1958: 436); „Die Slavonier haben nur erst ein paar ziemlich gute Grammatiken...“ (KOPITAR 1857: 65) – „Slované (v Slavonii) mimo některé modlicí knihy mají teprv dva mluvníky (gramatiky) dosti dobré od Relkoviče (v Vídni 1789) a Lanosoviče 1789...“ (JUNGMANN 1958: 436); „unierten Griechen [...] die nur ein paar Dogmen aufgegeben haben...“ (KOPITAR 1857: 66) – „sjednocenými Řeky, toliko papeže a ono *filioque* uznávajícími...“ (JUNGMANN 1958: 437); „die Glagoliten sind latini ritus (po zákonu rímskoga dvora)“ (KOPITAR 1857: 66) – „Glagolité (jakž v jich misálu hned zpočátku stojí) po *zákonu rímskoga dvora* se spravují“ (JUNGMANN 1958: 437); „Also das glagolitische Alphabet ist eine schwer schreibbare...“ (KOPITAR 1857: 66) – „Glagolské tedy, nevím proč tak nazvané (ačkoli derivací od čtvrté litery azbukové předobře známe, i jinou, ale žádná z nich nám docela zřejmou býti nechce) písmo, k psání velmi nepohodlné...“ (JUNGMANN 1958: 437); „Janković hat einige Comödien von Goldoni übersetzt, Solarić eine Erdbeschreibung, Stojković eine Physik herausgegeben“ (KOPITAR 1857: 67) – „Jankovič přeložil některé komedie Goldoniho, Stojkovič fyziku, Solarič geografii, Došenovič malou početní knihu, farář Ivanovič (vychovanec královského gymnasium, kteréž

tak výborné již ovoce nese a zasluhuje, aby na universí vyzdvíženo bylo, pro těch 6–7 milionů lidí řeckého náboženství, rakouskému dvoru sloužících) psal nového Plutarcha, Živkovič přeložil Herderovy Palmové listy, Savva Merkalí vítěznou logikou zahnal hrubé *jer* a vycídl abecedu a výborný protosyncel a profesor v Karlovičích Mušický brzo v srbském, brzo v starožitném verši za Pindarem lítal!“ (JUNGMANN 1958: 438); „Diese Serben bedienen sich der russischen sogenannten Civilschrift; aber noch haben sie meines Wissens keine Grammatik, noch Lexikon (das Kurzbeckische ist ein Zwitter) mit serbischer Schrift aufzuweisen...“ (KOPITAR 1857: 67) – „Tito Srbové užívají kyrilské abecedy jak v staré církevní, tak v nové ruské obecné způsobě. Ale co víme, nemají gramatiky ani slováře (Kurcbekův jest chatrná směsice staré a nové srbštiny) v srbském písmě“ (JUNGMANN 1958: 438); „Über das russische haben wir brauchbare Grammatiken und Wörterbücher“ (KOPITAR 1857: 67) – „V ruštině máme hodné mluvníky a slováře, netoliko od cis. akademie petrovské (1789), alebrž i od soukromních spisovatelů (Lomonosova, Rodde, Heima, Vatra)“ (JUNGMANN 1958: 438); „welche [...] mit den lateinischen vertauscht haben...“ (KOPITAR 1857: 69). „kterěž [...] kvůli Francouzům s latinskými písmeny směnili...“ (JUNGMANN 1958: 439); „zwölf Millionen Italiener“ (KOPITAR 1857: 69) – „13 milionům Vlachů“ (JUNGMANN 1958: 440); „Die Lausizer besitzen auch eine Übersetzung der ganzen Bibel“ (KOPITAR 1857: 69) – „Horní Lužičané mají celou bibli 1728 a 1742, Dolní Nový zákon 1728 a nyní také (1796) Starý“ (JUNGMANN 1958: 440) atd.

Tento typ posunů překladu vůči originálu, které vnucují subjektu překladatele roli spoluautora domýšlejícího a doplňujícího autorský text, aniž by se s ním zjevně křížily, přechází v posuny, kde změna, doplnění nebo koneckonců i vynechání informace s sebou nese i změnu hodnotové perspektivy, změnu v hierarchizaci textem podávaných údajů. Tato změna má někdy přímou oporu ve změně prostorových koordinát mezi subjektem původního textu a subjektem překladu, jinými slovy ve změně prostorové lokalizace obou subjektů. Subjekt překladatele, na rozdíl od subjektu autorského, lokalizovaného v oblasti kultury ne-české (obvykle německé z hlediska jazykové povahy textu), je charakterizován jako „příslušník“ české kultury, takže změna realizovaná překladem přináší i změnu v hierarchizaci s geografickým prostorem spjatých hodnot.

Prvky s atributem „český“ („náš“) jsou různými způsoby zdůrazňovány proti prvkům, které tento atribut nemají, a to:

1. explicitními hodnotícími výroky, např. „Abbé Dobrovský“ (KOPITAR 1857: 63) – „náš výborný Dobrovský“ (JUNGMANN 1958: 434); „Die Böhmen besitzen von Dobrovskýs Hand die beste, klassische Grammatik unter allen

Slaven...“ (KOPITAR 1857: 68) – „Čechové mají od Dobrovského 1808 (starších přes 30 nepočítajíc) nejdůkladnější gramatiku, jakéž posavad nižádný dialekt slovanský prokázati nemůže a kteráž zasluhuje, aby za vzor a obraz všem jiným sloužila...“ (JUNGMANN 1958: 439);

2. přesunem na první místo ve výčtu, např.: „zu dem andern (gehören) IV. die Polen mit 10–12 Millionen; V. die Böhmen und Mähren...“ (KOPITAR 1857: 61) – „k druhé, B:¹⁶ 1. Čechové [...] v Moravě a v Čechách [...] 2. Poláci s 10 neb 12 miliony“ (JUNGMANN 1958: 433).

V každém případě pak jde již o posuny, které prostřednictvím změny hodnotové perspektivy originálu a překladu signalizují odlišnost ideologického stanoviska autora a překladatele, Jungmanna.

To se ostatně uplatňuje i v daleko širším měřítku. Subjekt překladatele „přehodnocuje“ i takové hodnotící výroky subjektu autorského, které se nevztahují přímo k českému národu a předmětem českého kontextu, nebo případně přímo k nehodnotícím výrokům originálu (přináležejícím subjektu autorskému) hodnocení dodává. V obou případech pak při srovnání textu originálu s textem překladu vystupuje subjekt překladatele jako významová složka překladu výrazně odlišená od subjektu autora textu původního, jako konstrukce charakterizovaná zcela odlišným způsobem hodnocení, svébytnou hodnotovou perspektivou. Tato hodnotová perspektiva souvisí s normami hodnocení ustálenými v dobových textech příslušníků jungmannovské generace a zapojuje přeložený text do zcela jiných souvislostí, než v jakých působí text originálu. V zásadě všechny posuny – ať již bezprostředně nebo zprostředkovaně – vycházejí z přizpůsobení textu originálu ideologické soustavě jungmannovské generace, v níž důležitým článkem je kladné hodnocení slovanství, podřízení specifiky jednotlivých slovanských národů ideální jednotě „slovanského národa“. Jungmann zásadně nahrazuje Kopitarův termín „slavischer Volksstamm“ termínem „slovanský národ“ a Herderovo kolísání mezi plurálem „Völker“, příp. „Nationen“

16) Je příznačné, že Kopitarova typologie slovanských národů je Jungmannem převáděna na již existující klasifikaci do dvou skupin zavedenou Dobrovským (A – polednovýchodní, B – půlnočozápadní). I když se zde subjekt překladatele se subjektem autorským věcně ztotožňuje (südöstlichen x nordwestlichen), je už samotné připojení označování prostřednictvím symbolů A, B příznakem zapojujícím danou otázku do „českého“ (našeho) kontextu a stává se tak prostředkem distance subjektu překladatele od subjektu autorského.

a singulárem „Volk“ či „Nation“ jednoznačně odstraňuje ve prospěch „sjednocujících“ výrazů typu „Slované“, „národ“. Táž myšlenka slovanské jednoty, která, aplikována na území Čech, Moravy a Slovenska, vedla k odmítnutí slovenského jazykového osamostatnění, motivovala zřejmě takový překlad pasáže z Kopitarova textu, při němž byl výraz „die Böhmen und Mähren sammt den Slovaken in Nord-Ungern“ (KOPITAR 1857: 61) nahrazen výrazem „Čechové v půlnočních Uhřích, v Moravě a v Čechách“ (JUNGMANN 1958: 433). Celá řada posunů v textu překladů také zdůrazňuje či doplňuje pozitivní hodnocení minulosti nebo budoucnosti Slovanstva, příp. je realizována vypuštěním některých pasáží textu originálu, odporujících všeslovanské koncepci:

„Der alte europäische Volksstamm der Slaven [...] könnte [...] in wenigen Generationen sich leicht vervierfachen“ (KOPITAR 1857: 61) – „Starý evropský národ slovanský [...] mohl by v málo kolikás pokoleních zčtyrnásobiti se – ano zdesetnásobiti“ (JUNGMANN 1958: 432); „Trotz ihrer Taten hie und da...“ (HERDER 1784: 22) – „Jakkoli svou udatnost zde onde dosti najevo dávali...“ (JUNGMANN 1958: 430); „der ungeheuerte Erdstrich, den in Europa *eine* Nation grösstenteils noch jetzt bewohnt.“ (HERDER 1784: 22) – „Žádného ovšem na celém světě není národu, který by jazyk svůj, svou moc a sebe sám tak daleko byl rozšířil jako slovenský, a v těchto zemích z většího dílu až podnes obývá a jiných v sobě v Asii osobuje. Známo, že se z Prahy až do Číny samými Slovany jíti může“ (JUNGMANN 1958: 430); „ihre geräuschlose, fleissige Gegenwart“ (HERDER 1784: 22) – „jejich pilná přítomnost“ (JUNGMANN 1958: 430); „und da diese Nationen grösstenteils den schönsten Erdstrich Europas bewohnen, wenn er ganz bebaut, und der Handel daraus eröffnet würde...“ (HERDER 1784: 24) – „a poněvadž tento národ z většího dílu nejpěknější okršlek Evropy obývá, kterýž poznenáhlu celý vzdělá, a všudy sobě obchod otevře...“ (JUNGMANN 1958: 431);¹⁷ „Sie waren mildtätig, bis zur Verschwendung gastfrei...“ (HERDER 1857: 23) – „Byli nadmíru dobročinní, hostinští...“ (JUNGMANN 1958: 431).

Hovoří-li se tedy o vlivu Herdera na utváření ideologie českého národního obrození, je nutno zdůraznit – upozornil na to svého času už Albert Pražák (PRAŽÁK 1941b: V–XXXIII) –, že nešlo o pasivní převzetí, ale o složitý proces přizpůsobování dvou myšlenkových

17) Distance subjektu překladatelského od subjektu autora původního textu je zde realizována změnou slovesného způsobu; slovesná forma užitá v překladu je zcela v souladu s celkovým charakterem hodnotících postojů subjektu překladatele.

soustav. Nejsou tedy zřejmé pouze prvky herderovské filozofie u Jungmanna, ale i prvky jungmannovské ideologie v „českém Herderovi“. Dokládají to zřetelně nejen pasáže rozšiřující text originálu (vedle již citovaných výroků sem patří i několik etymologických výkladů),¹⁸ ale i jedno zajímavé zkrácení Herderovy stati, při kterém není do překladu zahrnut český ekvivalent výroku o tom, že se Slované v budoucnu zbaví svých otrockých okovů („von euren Sklavenketten befreiet“ – HERDER 1784: 22). Jistou roli zde mohly hrát i ohledy na cenzuru, která připustila tento výrok v německém textu, v němž Slované zjevně hráli úlohu fiktivního národa (SOBESTIANSKIJ 1892: 13–17), vyhovujícího potřebám filozofické koncepce, ale mohla mít pochopitelně námitky proti jeho objevení se v textu českém, kde se Slované stali již samým převodem do slovanštiny reálnou společenskou silou. Původně spíše řečnický obrat se totiž v českém textu mohl stát aktuálním politickým heslem.

Rozhodující roli zde však podle našeho názoru hrála skutečnost, že obraz Slovanů strhávajících vlastní okovy nevyhovoval především ideologii jungmannovské generace. V jungmannovském názorovém systému byli Slované charakterizováni totiž jako „loajální“ (tento atribut vyvracel častá oficiální i méně oficiální podezření z piklů Slovanů proti trůnu). Zdá se, že i oficiální český negativní postoj k vídeňské a maďarské revoluci a aktivní podpora rakouské vlády v boji s povstalci znovu potvrdily skutečnost, že atribut loajality, odmítající německé výroky o nestálosti a zrádnosti Slovanů, v Jungmannově systému nebyl náhodný a mohl se stát reálnou oporou vyhraněné politické koncepce.

V každém případě je, ať už jsou okolnosti jeho vzniku jakékoliv, fakt absence jisté části originálního textu faktem textu překladu. Vypuštění (větší nebo menší části) textu autorského je pak prostředkem modifikujícím jeho perspektivu a zároveň jedním ze způsobů výstavby subjektu překladatele a jeho nazírání světa. S tím je v souladu např. vynechání zmínky o mnichu Maximovi z hory Athos, jenž zahynul v ruském žaláři v 16. století, spjaté se záporným hodnocením

18) „Von Luneburg...“ (HERDER 1784: 22) – „Od vendického Gleina, jež potom Němci Lüneburgem nazvali...“ (JUNGMANN 1958: 430); „an über [...] Brandenburg“ (HERDER 1784: 22) – „po [...] Brandeburgu (jež tehdyž *branný bor* sloul)“ (JUNGMANN 1958: 430); „od nich [= Slovanů], jakž do-
svědčuje historie brandeburská a míšeňská) mysliví Němci umění orby i jméno pluhu (Pflug) přijali“ (JUNGMANN 1958: 430).

ruských poměrů (KOPITAR 1857: 63), a vypuštění nikoliv pozitivních pasáží o Rusku v textu Jahnově (JAHN 1817: 22, 24 aj.), které jsou navíc v rozporu se soudobou koncepcí slovanské jednoty (KOPITAR 1857: 70). Tento typ představení cizojazyčného textu okruhu příjemců mluvících českým jazykem, pro něž je příznačné odstraňování značné části textu originálu (nejvýrazněji u Jahna, Górnického, Kossakowského), je něčím víc než pouhým překladem – je činností více tvůrčí, provázenou aktem výběru, je zásahem do tematické podoby textu originálu. Už výběrem jistých tematických okruhů textu původního a vypuštěním jiných se subjekt překladatele od subjektu autora distancuje. Vytváří se tak nový celek, jehož torzovitost může být přiznávána např. již titulkem (Výtah z řeči Jana Kossakowského, Pochoutka z knihy o německém národství) nebo celkovou montážní kompozicí textu, nezakrývající švy jednotlivých pasáží (Jahn). Jindy však naopak snaha po vytvoření nového celku vede k důslednému rozmontování celku tvořeného originálem a k takovému novému sepeřítí jeho složek, které nedává pociťovat, že pocházely z různých – často značně vzdálených – míst původní celistvosti. Tak např. jediná věta z překladu řeči J. Kossakowského „Vracuje se od břehův Labe a Dunaje – *praví ten vysoce důstojný biskup* – k spoluoudům svým vzešeným mluviti budu co Slověnin před Slověniny o věci slovan-ské, tím že se neznelíbí, jist jsa“ (JUNGMANN 1958: 419) je složena ze čtyř částí, původně nesouvisjících, které byly v originálu rozmístěny takto: „...powracaiąc... (vynecháno 47 řádek) ...od brzegów Elby i Dunaiu... (vynechány 4 řádky) ...mamże mówić o tém przed oświeconą... ...powszechnością (10 řádek)... a ten wzgląd iedyńie, że Słowianin przed Słowianinami mówiący o rzeczy Słowiańskiey zasłu-gue na pobłażenie i zachęcenie, usta moie otwiera“ (KOSSAKOWSKI 1804: 11–13). Každopádně však – ať již skryté nebo otevřené – vynechání některých pasáží původního textu představuje subjekt překladatele v přeloženém textu jako konstrukci, jíž je zúžením původního obsahového objemu vzhledem k originálu přisouzen zájem o jiný okruh problémů, spjatých obvykle s takovými hodnotami národní kultury, které vystupují jako nejvýše (či alespoň vysoce) postavené v soudobém ideologickém systému. Tak už samotný výběr jistých tematických bloků textu překladu se na pozadí tematické celistvosti textu originálu stává prostředkem hierarchizace, prostředkem budování specifické hodnotové perspektivy překladatelského subjektu nutně odlišené od perspektivy subjektu autora.

V čem tedy spočívá potřeba ztvárnění konstruktů autora v textech Jungmannových odborných překladů? Není snad přece jenom subjekt autora pouhým průvodním prvkem těch složek překladu, které poukazují k originálu, tj. není jen nutnou, a tedy zároveň bezpříznakovou a pasivní složkou přeloženého textu?

Bezpochyby ne. Ve všech typech probíraných textů je subjekt autora originálu funkčně využit, slouží přinejmenším k tomu, aby jaksi „nad tím“ a ve vztahu k němu byl budován subjekt překladatele – další subjekt, který v textu původním chybí, v textu překladu je však, jak ukazují výše uvedené příklady, často velmi výrazný. Vždy je realizován ve vztahu k subjektu autora, teprve ten umožňuje překladateli vyslovit se, teprve na jeho základě a v relaci k němu je možné postihnout osobité rysy subjektu překladatele. Z hlediska vztahu mezi subjektem autora a subjektem překladatele je možno v rámci Jungmannových odborných překladů vydělit zhruba tři druhy textů:

I. Do první skupiny se řadí překlady polských naukových prací (Górnicki, Kossakowski). Ty plní funkci informativní, jí je pak podřízen i charakter překladu: subjekt autora původního textu je v textu překladu představen poměrně věrně, subjekt překladatele je od subjektu autora výrazně oddělen, autogenní elementy textu (tj. vlastní autorský text) a textové elementy alogenní (tj. ty prvky textu, které v originále nemají ekvivalent a patří výhradně do textu překladu) jsou nápadně rozlišeny (OTRUBA 1970: 213–277). I když je akt výběru bezpochyby aktem zásahu překladatele do autorského textu (a je zásahem pro tuto skupinu překladů nejpříznačnějším), přece jen pouze podtrhuje vybrané partie celku vzhledem k partiím nevybraným, zdůrazňuje pouze jistou část textu autorského. Všechny ostatní zásahy překladatele do původního textu, realizované přítomností alogenních textových elementů, jsou výrazně odděleny (prostřednictvím grafiky, odlišného typu písma, závorkami, pomlčkami):

A. Uvádějí text autorský, shrnují vypuštěné části původního textu:

„praví ten vysoce důstojný biskup“ (JUNGMANN 1958: 419); „Dále těší se pan spisovatel, že společnost jejich u nás známa a že sobě jejich děl, u p. co nesmrtelný Albertrandy, biskup zenopolitánský, o starožitnostech sepsal, vážíme“ (TAMTÉŽ); „Tu uvodí pochlebný soud Jeklův o Litevských a polských právích Tadeaše Czackého a takto zavírá:“ (TAMTÉŽ); „Dále náš důst. biskup uvozuje na příklad literatury české Pelclovu kroniku a I. zpěv Iliady v Praze 1802, o kterých s slušnou vážností rozpraví, z první některé částky uvozuje,

druhou s polským přeložením Dmochowského rovnaje. Zprávu o kronice takto zavírá:“ (TAMTÉŽ: 420n.); „pokračuje řečník dále“ (TAMTÉŽ: 421); „tak důst. biskup prodlužuje, klada za příklad toho spis o prozodii a harmonii jazyka polského skrze Tad. Nowaczyńskiego, od něhož i několik veršů podle míry časové dělaných uvozuje, a sice z přeložení Ecl. Virg. IV“ (TAMTÉŽ: 422); „Skončuje svou řeč důst. biskup s potěšováním se nad vznikáním vůbec mezi národy umění a vědomostí, an čilost, sladkost a příjemnost v psaní ne jednoho toliko národu zvláštním jest podílem, a viděti se dáva ve všech krajích Slovanův šlechetná horlivost a zápal k umění. – Blíží prý se šťastná doba oddávna předpověděná: na půlnoci umění stále míti budou sídlo a z půlnocních do jiných krajův přechoditi bude jich světlo.“ (TAMTÉŽ: 424n.); „Potom mluví p. Kryský vůbec o srozumitelnosti v mluvení i psaní, což zde pomíjíme“ (TAMTÉŽ: 427).

B. Komentují text originálu:

„bodejž cele pravda bylo!“ (TAMTÉŽ: 420); „Morava i Slézsko vpravdě byly částkou polské země“ (TAMTÉŽ); „Poláci i dobropisebnost od Čechův v 14. století přijali“ (TAMTÉŽ); „Přednost sice mezi obojím přeložením polský p. řečník, jakož očekávati bylo, krajanu svému připisuje pro větší těžkosti rovnoslohu (rýmu) přemožení, ale novou pěknost a příjemnost praví ukazovati jazykům slovanským překladatele českého svým veršem měrovým“ (TAMTÉŽ: 422).

K výraznému odlišení subjektu překladatele od subjektu autora (zdůrazněnému v textu překladu i prostředky grafickými), k realizaci dvou souběžných perspektiv v rámci textu překladu přispívá i pasáž s titulem Podpis zasilatele (Jungmanna), připojená k překladu textu Kossakowského, která shrnuje hodnotící postoje překladatele (TAMTÉŽ: 425), dále úvod k překladu Górnického textu, představující charakter celého textu originálu i povahu přeložené pasáže (TAMTÉŽ: 426), a dodatek připojený na závěr tohoto překladu, uvedený takto: „Toto sprostické o našem jazyku snesení příčinu podati může k důležitému o něm přemýšlování. My zde moudrému, jak se praví, napovědouce, jen toho podotkneme...“ (následují připomínky k obsahu textu, opravy, vysvětlení rozvedená v pěti bodech) (TAMTÉŽ: 428, 429).

Zřetelná přítomnost dvou perspektiv v textu překladu, perspektivy subjektu autora na jedné a subjektu překladatele na straně druhé, je pro tyto texty příznačná. Překlad je tak jakýmsi rozhovorem dvou subjektů, dialogem s přesně vymezenými úlohami, dialogem, v němž subjekt překladatele do značné míry respektuje subjekt autorský, což

ovšem nevyklučuje vzájemný spor; v Górnickém se týká především hodnocení českého jazyka, v překladu z Kossakowského pak zejména otázky metrické (zde stojí Jungmann na stanovisku versifikace časoměrné). Zároveň pak v obou polských překladech jsou subjekt autora a subjekt překladatele manifestačně „sbratřovány“ i vědomým úsilím o „fonologický překlad“ (srov. POPOVIČ 1971: 43), tj. o překlad usilující o nahrazování polských ekvivalentů českými již na nejnižším plánu výstavby jazykového projevu. Zejména se to týká překladu úryvku z Górnického *Dworzanina*, v doslovu, k němuž Jungmann výslovně sděluje, že je „tento výpis z Hornického schvalně doslova téměř ne tak přeložený, jako raději vyjatý“ (JUNGMANN 1958: 428):

Zatím to jde, že těm novým
Ciceronům málo rozumíme
a tomu prosto nic, co nám kdy
v písmě podadí. I mnějí oni, by
to byl největší rozum
tak mluvíti anebo tak psáti,
aby málo lidí aneb žádný
nerozuměl; v čem jako bloudí,
znáte, páni, sami

(JUNGMANN 1958: 427)

za tym to idzie iż tych nowych
Ciceronów mało rozumiemy,
a tego prosto nic, co nam kiedy
piśmie podadzą. I mni mają oni, by
to był najwięszy rozum
tak mówić abo tak pisać
jakoby abo mało ludzi abo żaden
nie rozumiał; w czym jako bładzą,
znacie to W. M. dobrze sami

(GÓRNICKI 1950: 46)

Omezování překladu na mechanický přepis polského znění může ovšem vést i k významovým rozchodům ve vyšších rovinách výstavby jazykového projevu, bylo však zřejmě motivováno potřebou deklarativního manifestování blízkosti polského a českého jazyka a usnadněno skutečností, že moderní spisovný jazyk český (a také jeho stylové rozvrstvení) byl v té době ve stavu zrodu. „Fonologický překlad“ je tak v dané situaci především gestem nesoucím význam „hovoříme stejným jazykem“ a demonstrativní „dialog“ obou významových složek textu, subjektu autora a subjektu překladatele, je na tomto pozadí „společného jazyka“ vlastně obrazným vyjádřením jednoty slovanských národů. K této věci se ještě vrátíme.

II. Druhou skupinou z hlediska využití subjektu autora v textu překladu jsou překlady z Herdera (O Slovanech) a Kopitara (O slovanských nářečích a prostředcích jim se naučit). Ze samotného textu překladu bez srovnání s originálem není na první pohled přítomnost dvou subjektů s rozdílnou perspektivou, subjektu autora

a subjektu překladatele, patrna. Nelze tedy také ze samotného textu překladu zjistit přítomnost autogenních textových složek na jedné a alogenních textových složek na straně druhé a vyznačit jejich hranice. Alogenní textové komponenty pak bez konfrontace s originálem splývají s textem autorským a vytvářejí se předpoklady pro to, aby byly při příjmu překladu vnímány nikoliv jako Jungmannovy vlastní výroky, ale jako skutečné výroky autora originálu. V překladu Herderovy kapitoly pak zdánlivě sám Herder přiznává, že Němci přejali od Slovanů umění orby a samo slovo pro pluh (JUNGMANN 1958: 430), zdůrazňuje slovanský původ některých německých měst, rozšiřuje slovanskou říši až daleko na východ k Číně (TAMTÉŽ) aj. Obdobně Kopitarovi je vložen do úst typicky jungmannovský povzdech „Kdyby k.p. nějaký latinský Kyril onoho řeckého několika prostých, latinským za základ položeným literám přistojících liter vynalezením následoval!“ (TAMTÉŽ: 440).

Subjektu autora je v textu překladu přiřazena role autority, která dodává váhu a jistou objektivnost názorům překladatele. Skrytí rozporu mezi subjektem překladatele a subjektem autora v textu překladu umožňuje využít „autority“ textového konstrukturu autora, která vychází ze skutečné kulturně společenské prestiže Kopitarovy i Herderovy. U celé řady výroků, u nichž je zřejmé, že odpovídají představám druhého obrozeneckého pokolení, dodává pak tento postup zdání, že je vyslovuje i Herder nebo Kopitar, tedy osobnosti kulturní aktivitě jungmannovské generace vzdálené. Zřetelné odlišení autogenních a alogenních složek textu – jako tomu bylo u překladů z polštiny – by naopak postavilo autoritu autora proti autoritě překladatele a znemožnilo by využít pozitivně Herderovy nebo Kopitarovy prestiže.

III. Zvláštní postavení mezi Jungmannovými překlady má překlad citátů z Jahnova *Deutsches Volkstum*. Přítomnost dvou perspektiv, autorské a překladatelské, je zcela zjevná. Upozorňuje na ni už zlomkovitý charakter předloženého textu, který je volně navazujícím zřetěžením přeložených citátů a který tak odděluje subjekt původního celku od subjektu pořadatele výběru. Mezi autogenními a alogenními textovými složkami vznikají viditelné švy, protože se oba tyto typy komponent zřetelně odlišují přiřazením k subjektům o jiných prostorových charakteristikách: „krokání, špačkování, papouškování žádného národu tak jako Němce (ba Čechy více!) nezpotořují...“ (TAMTÉŽ: 417); „Podobně v českém

jazyku Kramerius první užil slova *lodstvo* (Flotte); Stach přeložil *abstractum* jménem odtažený; a i my bychme historii jazyka svého psátí mohli“ (TAMTÉŽ: 418).

Překlad znamená v tomto případě nejpříkřejší změnu vůči originálu, přestože je zde, vzhledem k překladům Herdera a Kopitara, jejichž některé pasáže mají již charakter „podvrhů“, počet významových posunů velmi malý. Smysl je totiž zasažen naprostou proměnou funkcí textu. Text adresovaný Němcům a využívající publicisticky modifikovaných prvků herderovské filozofie, rozvinutých výlučně pro potřeby německého národního hnutí, je náhle určen „českému čtenáři“, pro jehož existenci znamenají cíle německého národního hnutí vážné nebezpečí. Samotným přeložením do češtiny, navíc ještě provázeným výběrem vhodných pasáží, se překlad staví do konfliktu s originálem. Každá z přeložených částí dostává živý smysl pro české národní obrození, a tedy se zjevně stává prostředkem narušení nadvlády němčiny v kultuře zemí Koruny české.

Co tedy vlastně vyplývá z tohoto rozsáhlého rozboru pěti Jungmannových odborných překladů, který vyústil ve vyčlenění několika základních typů využití významového konstruktů subjektu autora v textu překladu? V první řadě tu bohatý materiál snesený konfrontací původních a překladových textů potvrdil skutečnost, že odkaz k autorovi originálu v obrozenských překladech ještě nijak nenaznačuje „normální“ (z hlediska současného) fungování překladu jako zprostředkovatele původního díla. Do určité míry hrálo toto zprostředkovatelství jistou úlohu u překladů z polštiny, ačkoliv i tam se na něm navrstvily četné funkce jiné. Zejména u německých textů z daného souboru by bylo možno říci, že autor originálu nepotřeboval překladatele, že naopak překladatel potřeboval autora originálu jako nástroj pro své vlastní záměry. I na této úrovni se tak potvrzuje úvodní teze, že pro obrozenský překlad jungmannovského období je příznačný přesun hodnoty původnosti do oblasti české jazykové kreativity, jinými slovy z oblasti autorské do oblasti překladatelské: překladatelská aktivita tady vlastně překryla původní aktivitu tvůrčí, nadřadila se jí, protože za dané situace nebyl překlad originálu podroben (německý originál byl reálnému vnímateli přístupnější), a naopak mohl si ho sám podrobit a zmanipulovat.

Sama manipulace s cizím textem – za obrození velmi častá (OTRUBA 1971a: 123–134) – však u překladu nemusela mít – i když často mívala – krajní podobu zásahu do tematických a ideových

složek původního díla. Manipulací za dobové situace, kdy samo užití češtiny jako jazyka kulturního bylo skutečností příznakovou, bylo už samo jazykové zčeštění, tedy skutečnost pro překlad obecně nutná, a tedy přirozená. Překládání se tak stalo významově vysoce zatíženým aktem včleňování cizích, obvykle vysoce prestižních slovesných výtvorů do plánovitě (a často i uměle) budované české kultury, jakkoliv se hojně překládali i druhořadí autoři současní: v těchto případech překlad mnohdy usiloval získat určitou hodnotu módní, která vytvářené české kultuře chyběla, bez ohledu na to, byla-li hodnota spjatá s oblibou autora nebo přímo s potřebou určitého typu literárního díla.

Procesu včleňování cizích textů – a již rozbor odborných překladů Jungmannových nás k tomu přivedl – byl však v kultuře vrcholného obrození prisouzen v zásadě dvojí význam. Na jedné straně je v překladu vysloveně nalezen prostředek včleňování textů původně cizích, fakt zcizení se stává prvořadou složkou dobového smyslu překladu, v překladu je spatřován – v příznačné dobové formulaci – „převod ciziny do vlastenské půdy“. S včleňováním cizích textů do domácích, české literatury jsou však do české kultury (existující stále ještě spíš in spe než de facto) včleňovány nejen cizí kulturní hodnoty, ale koneckonců i cizí realie, česká kultura překladem pohlcuje cizí kulturu a přivlastňuje si ji. Překlad nabývá podoby kulturní agresivity. Adaptace a lokalizace, která byla běžným postupem i v starších obdobích dějin překladu, pak ve vrcholném období národního obrození přijímá nový úkol, stává se vnějším projevem tohoto tlaku. Adaptace i lokalizace se totiž jeví nejzazším zčeštěním, zeslovanštěním textu původně „cizího“. Tak jsou v Jungmannově překladu Grayovy *Elegie na hrobkách veských* nahrazení Milton a Cromwell Rokycanou a Žižkou, v Markově překladu Stolbergovy *Kajícné* je původní formulace „ihr lieben deutschen Frauen“ nahrazena výrazem „mladá dívky české“, „das heil'ge deutsche Land“ je převezeno jako „království české“, v Schillerově básni *Nárek děvčete* (opět přeložené Markem) je uvedena Vltava, velmi často se zčešťují jména, např. Fridolin – Milovín, Hastig – Hostík, Frau Horneck – paní Horníková, Graf Esslingen – hrabě Jeslický, Walther – Vladar atd. (LEVÝ 1957: 96–98), jakkoli po stránce formální tu nedochází prakticky k žádné změně vůči adaptačním a lokalizačním praktikám 18. století, vytváří se tu zcela nová sémantika tohoto postupu, která zasahuje hluboko do národní ideologie.

Toto nové, obrozené vnímání překladu, které nutně vřadilo do zcela nových souvislostí i staré adaptační a lokalizační postupy, do-
svědčuje velmi zřetelně Jan Evangelista Purkyně ve své předmluvě
k vlastním překladům Schillerových *Básní lyrických*. Překlad je tu
pojímán jako reakce na ničivý tlak cizí kultury, dovoluje v této kon-
cepti, „abychom strávili tyto soky cizonárodní, a co z nich lepšího
a šlechetného, sobě přinárodnili“, není v něm tedy spatřován pasivní
výsledek cizího tlaku (zde – a vůbec nejčastěji – německého) kultur-
ního prostředí, jeho mechanický otisk do českého jazykového ma-
teriálu, ba naopak. Z tohoto hlediska je překlad záchranným činem,
který prolamuje kruh sevření a vpadá na území kultury soka, aby
se vrátil s kořistí zpět. Současně je tato představa zapojena do celé
bohatě rozvité soustavy symboliky odplaty: „Jestli, nám Slovanům
na újmu, po všech hranicích i uvnitř, Němci, Vlaši i Maďaři se snaží
odnárodniti nám lid i vyšších stavů, snažme se za to pomstíti šlech-
nějším způsobem, přinárodnějící sobě, cokoliv oni výtečného vydali
v okresu duchovním...“ (PURKYNĚ 1968: 67).

Představa o „zcizovací“, „přivlastňovací“ úloze překladu stojí
v pozadí velké části překladové české literatury za obrození, často
dokonce jako jedna z nejdůležitějších motivací volby toho či onoho
díla k přetlumočení. Velmi často se v české literární vědě uvažovalo
o tom, proč si Jungmann vybral k překladu právě Miltonův *Ztracený
ráj* (CEJP 1958: 367n.). Dosud se však při posuzování této otázky ne-
docenila skutečnost, že *Paradise Lost* představuje doslova amalgám
různých kultur.¹⁹ Milton ve své básnické skladbě splétá vynalézavě
pohanskou, křesťanskou i židovskou tradici, středověkou romanci
smiřuje s biblickou historií, s pohanskými mýty a s konstrukcemi
soudobé teologie. To vše – obohaceno navíc Miltonovou posedlostí
exotikou zeměpisných jmen – vytváří ze *Ztraceného ráje* epos vše-
lidské kultury, epos celého lidstva. Už prostým převodem do češtiny
a využitím obrovského množství polonismů a dalších „jinოსlovan-
ských“ slov může Jungmann tento Svět jako takový, svět lidské kul-
tury, uchvátit pro Slovanstvo a Slovanstvo do něj uvést po bok antice
a po bok kultuře indické, jejíž ideál české obrození pro své potřeby
vyvolalo. Konečně někde „tam“ se značná část Miltonovy skladby
v mytologickém bezčase také odehrává. Uchvácení všelidského mýtu

19) Tato skutečnost Miltonovu eposu vynesla mj. i srovnání s Joyceovým mý-
torománem *Finnegans Wake* (srov. ELIOT 1968: 17, 41).

mýtem všeslovanským tak v Jungmannově *Ztraceném ráji* nejcelistvěji vyjadřuje myšlenku o univerzalitě slovanství, která je pevnou složkou obrozené ideologie.

Překlad však nabývá za jiných okolností i sémantiky od základu jiné. Máme na mysli případ, dokládáný v našem rozboru Jungmannovým překladem z Górnického: zde překlad nevystupuje jako prostředek agresivního osvojení cizí kultury, text je naopak překladem pojat jako text od počátku „náš“. Je to postup za obrození velmi obvyklý vůči textům slovanským, nejčastěji polským a ruským (GREPL 1974: 169–179, zvl. 171n.). Jeho běžnou technikou se stává právě „fonologický překlad“, ať již prováděný zcela důsledně, nebo jen částečně, na některých místech textu, a tedy v podobě pouze náznakové (a tudíž ovšem znakové). Příznačné však je, že se fonologický překlad nijak neomezuje na zprostředkování s literaturami slovanskými, kde vytváří iluzi nedělitelné a společné kultury slovanské, ale že v zásadě může být v české obrozené kultuře uplatněn vůči kterékoliv kultuře chápané obrozenou ideologií jako „prestížní“, a jejíž vřazení do lůna dosud ještě ideální kultury české nebo zatím málo prestižní kultury slovanské by pomohlo uměle doplnit chybějící kulturní tradici. Takovou kulturou chápanou jako prestižní je ovšem v první řadě kultura antického světa. Česká obrozená ideologie usiluje o vtažení antické tradice do lůna Slovanstva. Tuto snahu opírá o koncepci těsného genetického, etnického či jazykového svazku mezi slovanskými národy na straně jedné a světem řeckým, případně římským, na straně druhé. Fonologický překlad představuje vlastně jen nejzazší naplnění této představy. Vůči řecké kultuře došel tak svými překlady nejdál Řehoř Dankovský nebo František Šír, ale určité tendence k fonologickému překladu zůstávají patrné i u překladů Jana Vlčka a Aloise Lišky (LEVÝ 1957: 140n.). Obdobné extrémní využití fonologického překladu jako argumentu pro prokázání genetického sepětí současného Slovanstva se starým Římem (přičemž řeckému kulturnímu tlaku byla tak přisouzena záporná, protislovanská, protože protirímská role) nacházíme v Kollárově *Staroitalii slavjanské*. Karel Vinařický sahá k fonologickému překladu jakožto k nástroji slovanské interpretace domnělých keltských památek, což umožňovalo vyložit keltskou kulturu na našem území jako kulturu slovanskou a tak demonstrovat názor o autochtonním slovanském osídlení střední Evropy.

Tuto techniku ilustrují např. tyto ukázky z J. Kollára a Dankovského:

CLEN	THUNCHULTHE	PHALAS	CHIEM	PHUSLE.	VELTHINA
Člen	Žahvolote	palach	sjem	poše.	Volotina
Kmen	Žahvolota	pálivo (dřevo)	sem	poše.	Volotin
HINTHA	CAPE	MINUCLET	MASU	NAPER	SRANC=L.
gonta	chopí	imanislem	maso	imjapre	sronec
(kuča)					20 liber.
chrám	dostane	darem	maso	totiž	kus 20 liber.

(Etruský nápis a jeho „převod“ do hypotetického slovanského a dnešního českého jazyka – KOLLÁR 1853: 249)

Μήνιν αειδέ, δεά, Πηληιάδεω Ἀχιλῆο;
 Míneňi hádei, tejná, Peleviada Achiléva
 oúloμένην, ή μυρί Ἀχαιοι ἀλγέ ἐδηκεν...
 ulomené, ké z míri Achajom žale vetfkaoje...

(Fonologický překlad úryvku *Iliady* – DANKOVSKÝ 1828)

Z toho všeho vyplývá důležité postavení překladu v české kultuře: překlad totiž není v dané situaci projevem jakési kulturní nevyvinutosti a pasivního vztahu ke kulturám cizím, ale spíše se v dobovém myšlení stává i nástrojem aktivního kulturního zápasu, byť vedeného ve sféře verbální, jak už povaze obrozené kultury odpovídá. Při tom ovšem není překladovost záležitostí výlučně písemnictví, ale stává se principem vytváření české kultury vůbec. Není v tom nic, co by popíralo naši tezi o jazykové povaze české obrozené kultury, naopak, právě to dokazuje, jak jazykový model proniká i nejazykové složky kultury a vnucuje jim svůj řád. Už v kapitole o národní ideologii jako vůdčí složce obrozené kulturní aktivity bylo na vztahu ke kultuře německé ukázáno, jak vedle negativní vazby, která určuje budování české kultury pomocí prvků, jež německá kultura nezná, funguje i vazba pozitivní, „vyrovnávací“, spjatá s logikou vlastnit veškeré kulturní jevy, kterými disponuje kultura německá. A právě to je rys výrazně „překladový“, jakkoliv zasahuje i oblasti kultury na jazyk přímo nevázané.

Je příznačné (a vyplývá to již z těsného sepětí „překladovosti“ s filologickým charakterem kulturního organismu), že spolu s pokusy

o překonávání filologické kulturní orientace dochází v třicátých letech a později ke stále silnějším pokusům vymanit českou kulturu z nadvlády překladu. Skepsi vůči orientaci české kultury k překladům vyjadřovaly vynikající osobnosti národního obrození (a tedy do jisté míry osobnosti „nadprůměrné“, a v tomto smyslu „netypické“) vlastně od počátku, už v roce 1819 píše Palacký Jungmannovi, že je lepší psát horší práce původní než „z němčiny přeložené nebo skrádané“, a žádá samostatné myšlení, jež teprve umožní „rozraziti okovy, jimiž despotie opoutala nás ode bitky bělohorské“ (PALACKÝ 1911: 36). V třicátých letech se nicméně odpor vůči překladovému pojetí české literatury stává postupně obecným, takže ve druhém vydání své *Slovesnosti* musí Jungmann úlohu překladu v české kultuře výslovně obhajovat (JUNGMANN 1846: 24–29). Spor Čelakovského *České včely* a Tylových *Květů* (OTRUBA – KAČER 1961: 85–93), který je obecně považován za zásadní mezigenerační spor, znamenající přelom ve vývoji obrozenecké ideologie, byl příznačně svárem o otázku poměru k překladům a k otázce jazyka. V polemice zdánlivě osobní a maličerné už prosvítala představa mladého pokolení, že původnost není zakotvena v jazykovém tvaru, ale v uměleckém aktu, v němž je ztvárněna skutečnost jedinečným a neopakovatelným subjektem: „Týkejte si věci, věci pravím; ducha spisovatelova stíhejte, ne šatu náhodou někde pomačkaného!“ říká na adresu Čelakovského Josef Kajetán Tyl (TYL 1981: 618). „Překládavá Čechie“ (TAMTÉŽ: 477) marně touží podle Tylova přesvědčení prostřednictvím překladů „slávy dostoupiti“: „Chyba lávky, po zvelebě dychtiví krajané! Překlady a opět pouhými překlady nedosáhnete místa na literární obloze; dokud vlastní nezačnete důvěřovati síle, nedostihnete ucty u jiných národů“ (TAMTÉŽ: 477n.). Proměna postoje vůči postavení překladů v české kultuře však nebyla prostým důsledkem generačního střídání – mnohem přesněji lze hovořit o postupném rozpadu jednoho názorového bloku obrozenecké ideologie. Tento proces (jak jsme viděli konečně v případě Palackého) byl spjat s působením i osobností starších. Proti tajeň pramene překladu, skutečnosti, která v klasické obrozenecké kultuře nebyla porušením normy a mohla být naopak s úspěchem využívána, vystoupil také přibližně v době sporů *Květů* a *České včely* J. K. Chmelenský (CHMELENSKÝ 1870: 272–278). Sám Čelakovský (opět v roce 1834) pak rozhodně napadl i recenzi Hankova překladu polských krakováčků postupy mezislovanského fonologického překladu, čímž odmítl i fiktivní ideologický konstrukt jednotného

slovanského národa, který za ním stál (ČELAKOVSKÝ 1834: 445–452). Hanka sice ještě na kritiku odpověděl v duchu obrozenského všeslovanského snu („Zdaž jest to klam a blud, že jazyk český s nejbližším spříznivcem svým, jazykem polským se srovnává, po přečtení knížky této rozsoudí nestranní čtenářové sami...“ – cit. ČELAKOVSKÝ 1834: 455), ale pohyb dobového myšlení už vedl k nové kvalitě.